

'Αρχεῖα τῆς νεωτέρας ελληνικῆς ιστορίας. 'Εκδίδονται ἐπιμελεῖς 'Ιωάννου Βλαχογιάννη. Β'. 'Αρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ Ιωάννου Μακρυγιάννη. Τόμος πρώτος. 'Ἐν Αθήναις 1907. Εἰς 8ον. (Περιέχων τὰ ιστορικά ἔγγραφα) σ. Λα', 470. Τόμος δεύτερος (Περιέχων τὰ 'Ἀπομνημονεύματα) σ. μδ', 584.

Μετά τὸν ἐν ἑταίροις 1901 ἐκδοθέντα πρώτον τόμον τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 'Αθηναϊκοῦ ἀρχείου, περιέχοντα τὸ 'Ημερολόγιον τοῦ Δημητρίου Χρηστίδου καὶ Πάνου Μοναστηριώτου, τὸ τοῦ Νικολάου Καρώρη καὶ τὸ τοῦ Παναγῆ Πούλου, τὴν 'Ανάμνησιν 'Αντωνίου Γεωργαντζῆ, τὰ 'Ἔγγραφα τοῦ στρατηγοῦ 'Ιωάννου Γούρκη, τὰ τοῦ δημογέροντος Σπύρου Πατούσα, ἔγγραφα ἵκ τῶν ἀρχείων Δημητρίου Χρηστίδου καὶ 'Ιωάννου Βλαχογιάννη καὶ Ποικίλα ἀθηναϊκὰ, ὁ κ. 'Ιωάννης Βλαχογιάννης, ἰξέδωκε πρὸ ἑτούς εἰς δύο τόμους τοῦ δευτέρου μέρους τὸ 'Αρχεῖον τοῦ στρατηγοῦ 'Ιωάννου Μακρυγιάννη.

Σύγκειται δὲ τοῦτο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξ ιστορικῶν ἔγγραφων ἀνχερομένων εἰς τὸν Μακρυγιάννην καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ δρᾶσιν ἀπὸ τοῦ ἑτούς 1823 μέχρι τοῦ 1864, ἀφ' ἑτέρου δ' ἵκ τῶν 'Ἀπομνημονεύμάτων αὐτοῦ.

Τούτων τὰ ἔγγραφα, πρὸς αὐτὸν τὸν Μακρυγιάννην ἀπευθυνόμενα τὰ πλεῖστα ἢ περὶ αὐτοῦ διαλαμβάνοντα, ὅλιγα δέ τινα ὑπὸ αὐτοῦ ἀποσταλέντα, χυρίως μὲν διαφωτίζουσι τὰ κατὰ τὸν μακρὸν στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν βίον τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐχ ἡττον εἰνε ἀξιολογώτατα ὡς συμβολὴ πρὸς τὴν καθ' ὅλου ιστορίαν τοῦ τε ιεροῦ ἀγῶνος καὶ τῶν μετ' αὐτὸν χρόνων μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ 'Οθωνος. Τὴν αὐτὴν δ' ἀξίαν ἔχουσι καὶ τὰ ἐν τέλει τοῦ πρώτου τόμου ἀναδημοσιευόμενα ἀρθρα ἱρημερίδων, ἐν οἷς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐν ἑταιρίᾳ 1853 δίκης καὶ εἰς θάνατον καταδίκης τοῦ Μακρυγιάννη ἔγγραφα καὶ ἀρθρα.

'Αλλὰ πολὺ επουδαιότερα εἰνε τὰ 'Ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη τὰ πληροῦντα ὅλον τὸν δεύτερον τόμον. 'Ἐπέγονται δὲ ταῦτα, ὡς ὄρθως παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης, «εἰς τὴν τάξιν τῶν ἔργων τῶν γραφέντων ὑπὸ ἀνδρῶν τῆς 'Ἐπαναστάσεως δλως ἀγράμμάτων» τοικεῦτα ἔργα ἐκδιδομένα, ἐλάχιστα τὸν ἀριθμὸν ἀλλως, εἰναι τὰ ἐξῆς: Τὰ 'Ἀπομνημονεύματα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη αἱ μετὰ παρατηρήσεων δύο συλλογαι ἔγγραφων, τὰ 'Ἀπομνημονεύματα τοῦ Φωτάκου καὶ τέλος ἡ ὡς περὶ τρίτου προσώπου βιογραφία, ἀλλ' αντονοιογραφία καθ' ἡμᾶς οὖσα τοῦ Γεωργίου Βαρνακιώτου, καταχωρισθεῖσα ἐν τῇ συλλογῇ Φυσεντζίδου. 'Ο Γ. Τερ-

τζέτης μνημονεύει που ὅτι εἶχε γράψη καθ' ὑπαγόρευσιν καὶ τὰ ἀπο-
μνημονεύματα τοῦ Νικηταρᾶ, τὰ ὅποια φαίνονται ἀπολεσθέντα, ὅμοίως
δὲ καὶ τοῦ Δημο-Τσέλιου, τὰ ὅποια σώζονται. Ἐπίσης σώζεται
μέγα τμῆμα τῶν ἀπομνημονεύματων τοῦ Σπύρο-Μίλιου ἐν τῇ Ἑ-
θνικῇ Βιβλιοθήκῃ. Παρατηρῶ δὲ πρὸς ταῦτα, ὅτι καὶ τοῦ Νικη-
ταρᾶ τάπομνημονεύματα δὲν ἀπωλέσθησαν· σώζεται δ' εὐτυχῶς ἐν
τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Παρισίων ὑπ' ἄρ. Suppl. grec 1308 νεώ-
τερον ἀντίγραφον γενόμενον χάριν τοῦ μακαρίτου Αἰμαλίου Legrand,
βιβλιάως ἐκ τοῦ ἄγνωστον ποῦ ἀποκειμένου πρωτοτύπου, πληροῦν εἰ-
χοσιν ἀραιῶς γεγραμμένα φύλλα.

Τάπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη είναι γεγραμμένα ἐν τῇ δη-
μώδει μετὰ πολλῆς τῆς ἀφελείας, είναι δὲ ζωηρότατα καὶ δραματι-
κῶτατα καὶ ἀναφέρονται εἰς τε τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ
εἰς τὸν κατόπιν πολιτικὸν βίον τοῦ βασιλείου μέχρι τοῦ 1850. Ἀντι-
κατοπτρίζεται δ' ἐν αὐτοῖς ὁ ἀγωνιστὴς καὶ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ μὲν
ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀρετὰς καὶ ὅλα τὰ ἐλαττώματα, τὴν ἀνεγγωρισμέ-
νην γενναιότητα καὶ τὴν ἀκοίμητον φιλοπατρίαν, τὴν ἀκαμπτον εὐ-
θυροίκην καὶ τὴν ἀχαλίνωτον παρρησίαν καὶ δόσιν τινὰ ἐγωισμοῦ συγ-
κεκραμένου μετὰ ἔμμονῆς εἰς τὴν ίδιαν γνώμην, ἥτις ἐν τοῖς χρόνοις
τῆς βασιλείας τοῦ "Οθωνος" καθίστανεν εὔχολον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
ἀναγκαῖαν ἐνίστε τὴν ίδιόρρυθμον πολιτείαν τοῦ Μακρυγιάννη, ἥτις
όλιγον ἀπείχε πολιτικῆς ἀσταξίας. Τοιοῦτος ὡν ὑπῆρξεν ἐπὶ τρια-
κονταετίαν ὅλην καὶ πλέον περιζήτητος ὁμοῦ καὶ ἐπίφοβος, πολλὰς
μὲν παρασχών εἰς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας ὡς μαχητῆς, οὐκ ὄλιγας δὲ καὶ
ὡς πολιτευτῆς, ἐν αἷς ἡ ἐνεργοτάτη αὐτοῦ συμμετοχὴ, εἰ μὴ πρω-
τεούσια, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς συνταγματικῆς μεταβολῆς τοῦ 1843.

Τοιούτου ἀνδρὸς, συνδυάζοντος ἐν ἑαυτῷ τὸν στρατιώτην, τὸν πο-
λιτευτὴν καὶ ἐν μέρει τὸν καλλιτέχνην, ἀπομνημονεύματα, οὗτος ἵκ
φιλολογικῆς φιλοδοξίας προκληθέντα, οὗτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ
κατὰ παρόρμησιν ἄλλου γεννηθέντα, καθ' ἄ τὰ πλεῖστα τῶν ἀνωτέρω
μνημονευθέντων ἔργων, ἐνέχουσιν ὅλην τὴν αὐτόματον ὄρμὴν καὶ τὴν
δραματικὴν ζωὴν τῶν χρόνων ἐν οἷς ἐδράσθησαν μᾶλλον ἢ ἐγράφη-
σαν. Τοιοῦτος είναι ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν, ὃν ἴξαιρέτως ἀπεικόνισεν ἡ
ἴκιδότης διὰ τῶν ἑξῆς: «Ἀκριβῶς είπειν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ δὲν πρω-
τεύει τὸ διηγηματικὸν ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ τὸ δραματικόν. Διότε ὁ Μα-

χρυγιάννης δὲν διηγεῖται ἀπλῶς; καὶ φυσικῶς μέχρι τέλους τὰ ιστορούμενα. Ὅπάρχει δὲν παρ' αὐτῷ ἀφθονία παραβολῶν καὶ μύθων καὶ παροιμιῶν καὶ περιέργων ἔνεκδητῶν, ητοι στοιχεῖα πάσης ἐνδιαφέροντος διηγήσεως, ὑπάρχουσιν ἔξοχοι περιγραφαί, οἷον ἡ τῆς μάχης τῶν Μόλων, ἢ τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοχάστρου καὶ ἡ τῆς Ἀκροπόλεως. Ὄποια σύμμως κίνησις, καὶ ὅποια δραματικὴ; δυνάμεως ἔντασις ἐν παντὶ τῷ ἔργῳ, Τὸ πλείστον ἄλλως τοῦ βιβλίου δὲν εἶναι ἡ διάλογος, γέμων πέθους, ὄρμῆς, ὄργης, εἰρωνείας, πικρίας, αἰσθήματος, γέλωτος καὶ δακρύων. Ὅπου δὲ ὁ συγγραφεὺς δὲν διαλέγεται πρὸς ἄλλους, διαλέγεται καθ' ἕαυτόν. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ συγνοὶ μονόλογοι καὶ αἱ συγνότεραι ἀποστροφαὶ πρὸς τὴν πατρίδα, τὸν βασιλέα "Οθωνα καλέ." Ὁλόκληρος ὁ ἐπίλογος τοῦ ἔργου εἶναι μακρὰ καὶ σφραγιστή ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς τρεῖς ἐπισήμους πολιτικοὺς τῆς Ἑλλάδος, τὸν Κωλέτην, Μαυροκορδάτον καὶ Μεταξᾶν.

Ο δὲ τοιοῦτος ὄρθος χαρακτηρισμὸς τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη, ὃν ἄλλως ἡ ἀνάγνωσις πάντοτε μὲν εὐχαριστεῖ, πολλάκις δ' ἐλκύει καὶ ἐνίστη συγκίνει, ἐξηγεῖ καὶ τὴν θέσιν εἰς ᾧν πρέπει νὰ ταχθῶσιν ἔξεταζόμενα ὡς πηγὴ Ιστορική. Ο ἐρευνῶν αὐτὰ ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποφίν δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ εἴναι φιλοψευδὴς καὶ μεγαληγόρος, ἐστω καὶ ἀθελήτως πάσχει ὃ τι συνήθως οἱ συντάσσοντες ἀπομνημονεύματα περὶ γεγονότων ὃν μετέσχον. Ὅποπίτουσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους κινδύνους τοὺς ἀναποφεύκτους εἰς τοὺς γράφοντας αὐτοβιογραφίας, περὶ ὧν ὁ Κοραῆς είπε τὰ ὄρθότατα ἐκείνα· «Οστις Ιστορεῖ τὸν ίδιον βίον, χρεωστεῖ νὰ σημειώσῃ καὶ τὰ κατορθώματα καὶ τὰ ἀμαρτήματα τῆς ζωῆς του, μὲ τόσην ἀκρίβειαν, ὡςτε μήτε τὰ πρῶτα νὰ μεγαλύνῃ, μήτε τὰ δεύτερα νὰ σμικρύνῃ ἢ νὰ σιωπῇ παντάπαις» πρᾶγμα δυσκολώτατον, διὰ τὴν ἐμφυτὸν εἰς ὅλους μας φιλαυτίαν. «Οστις ἀμφιβάλλει περὶ τούτου, ἀς κάμη τὴν πεῖραν νὰ χαράξῃ δύο μόνους στίχους τῆς βιογραφίας του, καὶ θέλει καταλάβει τὴν δυσκολίαν.

Τὸ αὐτόγραφον τῶν Ἀπομνημονευμάτων ἔστερίτο τόνων, ἐνίστα δὲ εἶχε καὶ λέξεις ἡνωμένας. Ὅρθως δὲ ποιῶν ἡναγκάσθη ὁ ἐκδότης νὰ μεταφέρῃ τὸ χειρόγραφον εἰς τὴν συνήθη γραφὴν καὶ ἄλλως διὰ διαφόρων διαιρέσεων εἰς μέρη νὰ καταστήσῃ τὸ κείμενον εὐαναγνω-

στον. Ἡτο δὲ τοιαύτη ἡ ἴδιόρρυθμος χακογραφία τοῦ Μακρυγιάννη,
ῶςτε ἡ ἀνάγνωσις τῶν χειρογράφων αὐτοῦ, εἰς ἣν ὁ ἐκδότης ἀριέ-
ρωσε δεκαεπτά ὅλους μῆνας, δύναται νὰ λεχθῇ δικαίως παλαιογρα-
φικὸν κατόρθωμα, ὡς πειθόμεθα ἐκ τοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ παρα-
τιθεμένου πανομοιαστοῦ μεῖζης σελίδος τοῦ αὐτογράφου τῶν Ἀπομνη-
μονευμάτων. Ὄμοιως δὲ εἶναι ἄξιος ἐπαίνων ὁ κ. Βλαχογιάννης διὰ
τοὺς μακροὺς περολόγους, οὓς προέταξε τῶν δύο τόμων, ἵνα οἱς πρα-
γματεύεται τὰ κατὰ τὸν βίον τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἀναλύει τὰ Ἀπο-
μνημονεύματα, χαρακτηρίζων αὐτὰ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν καὶ παραβόλ-
λων πρὸς τὰς ἄλλας ἀναλόγους ἱστορικὰς πηγὰς τῶν χρόνων τῆς
Ἐπαναστάσιως, ὅμοιως δὲ καὶ διὰ τὰς διασαφητικὰς πολλῶν ἱστο-
ρικῶν γεγονότων σημειώσεις καὶ τὴν ὅλην ἣν συλλέξες ἤξιδωκεν ἐν τοῖς
Παραρτήμασι τοῦ δευτέρου τόμου.